

2/2020

Φεβρουάριος 2020

**ΟΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ, ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΚΑΙ ΘΕΣΜΙΚΕΣ
ΠΡΟΕΚΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΚΥΠΡΙΑΚΟΥ ΜΝΗΜΟΝΙΟΥ**

του Γιώργου Πυρίση

**ΚΥΠΡΙΑΚΟ ΚΕΝΤΡΟ
ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΚΑΙ
ΔΙΕΘΝΩΝ ΥΠΟΘΕΣΕΩΝ**

UNIVERSITY *of* NICOSIA

1993-2020 ΕΙΚΟΣΙΕΠΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΑΝΑΛΥΣΗΣ

2/2020
Φεβρουάριος 2020

**ΟΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ, ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΚΑΙ ΘΕΣΜΙΚΕΣ
ΠΡΟΕΚΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΚΥΠΡΙΑΚΟΥ ΜΝΗΜΟΝΙΟΥ**

του Γιώργου Πυρίση

ΟΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ, ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΚΑΙ ΘΕΣΜΙΚΕΣ ΠΡΟΕΚΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ
ΚΥΠΡΙΑΚΟΥ ΜΝΗΜΟΝΙΟΥ

2/2020

Λευκωσία, Φεβρουάριος 2020

Copyright © Κυπριακό Κέντρο Ευρωπαϊκών και Διεθνών Υποθέσεων,
Πανεπιστήμιο Λευκωσίας

Εκδόσεις: Κυπριακό Κέντρο Ευρωπαϊκών και Διεθνών Υποθέσεων,
Πανεπιστήμιο Λευκωσίας

Γιώργος Πυρίσιης

Ο Γιώργος Πυρίσιης ξεκίνησε τις σπουδές του το 2005 στο Intercollege (πανεπιστήμιο Λευκωσίας) και στη συνέχεια μετέβη στο πανεπιστήμιο του Έσσεξ, όπου απέκτησε το 2009 πτυχίο οικονομικών επιστημών. Ακολούθως, από το ίδιο πανεπιστήμιο απέκτησε το 2010 μεταπτυχιακό στις πολιτικές επιστήμες, ενώ πρόσφατα ολοκλήρωσε τις μεταπτυχιακές του σπουδές στα χρηματοοικονομικά με ειδίκευση στην οικονομική πολιτική, από το πανεπιστήμιο του Λονδίνου. Κατά την διάρκεια του 2010 με 2014 εργάστηκε στον ιδιωτικό τομέα, ενώ το 2014 με 2015 εργάστηκε στο πανεπιστήμιο του Strathclyde στη Γλασκώβη ως ερευνητής, υπό την επίβλεψη του επικεφαλής του τμήματος δημόσιας πολιτικής καθηγητή Robert Thomson. Το ερευνητικό του πεδίο είναι η διεθνής και συγκριτική πολιτική οικονομία με εφαρμογή τόσο ποσοτικών όσο και οικονομετρικών μεθόδων. Επιστρέφοντας στην Κύπρο δούλεψε στις εφημερίδες «Αλήθεια» και «Φιλελεύθερος» ως οικονομικός συντάκτης.

ΟΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ, ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΚΑΙ ΘΕΣΜΙΚΕΣ ΠΡΟΕΚΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΚΥΠΡΙΑΚΟΥ ΜΝΗΜΟΝΙΟΥ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	6
Κούρεμα Καταθέσεων, Μνημόνιο Και Δημόσιο Χρέος.....	8
Οι Σχολές Σκέψεις Των Προγραμμάτων Προσαρμογής.....	9
ΟΙ ΠΡΟΕΚΤΑΣΕΙΣ	13
Ανεργία	13
Δημόσιο Και Ιδιωτικό Χρέος	14
Μη Εξυηρητούμενα Δάνεια	14
Τραπεζική ρευστότητα	15
Μισθοί Και Ενοίκια Διαμερισμάτων	16
Εισοδηματικές Ανισότητες	17
Υπογεννητικότητα.....	18
Κατά Κεφαλήν Εισόδημα Και Δείκτες Νοικοκυριών	18
Φτώχεια Και Κοινωνικός Αποκλεισμός	19
Δείκτες Διακυβέρνησης	20
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	25
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	29

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η πρόσφατη οικονομική κρίση που βίωσε η κυπριακή οικονομία ως αποτέλεσμα διαχρονικών δημοσιονομικών στρεβλώσεων από τη μια και κακών τραπεζικών πρακτικών από την άλλη οδήγησε σε μια πρωτόγνωρη συρρίκνωση του ΑΕΠ της χώρας. Η βύθιση του ΑΕΠ σε αρνητικά επίπεδα μεταξύ 2013 με 2015 μπορεί να συγκριθεί μόνο με τη χρονική περίοδο μετά την τουρκική εισβολή του 1974 όπου η χώρα κατακερματίστηκε τόσο οικονομικά όσο και κοινωνικά.

Αποτέλεσμα της κρίσης του 2013 ήταν η Κύπρος να εισέλθει σε πρόγραμμα τριετούς δημοσιονομικής σταθερότητας για να αποτρέψει μια βέβαιη αθέτηση πληρωμών. Ακόμα και σήμερα το πόσο επιτυχές ήταν το πρόγραμμα δημοσιονομικής εξυγίανσης παραμένει άγνωστο. Απόλυτες θέσεις δεν μπορούν να υιοθετηθούν αν δεν υπάρξει μια βαθύτερη ανάλυση των επιδράσεων του προγράμματος σε μια σειρά από επιμέρους οικονομικούς και κοινωνικούς δείκτες.

Το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ) αλλά και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή παρουσιάζουν την ανάκαμψη της κυπριακής οικονομίας στα χρόνια του μνημονίου και μέχρι σήμερα, ως μια ιστορία επιτυχίας ("success story"). Όμως, το ίδιο το ΔΝΤ κατά διαστήματα έχει κάνει τη δική του αυτοκριτική όσο αφορά τα προγράμματα δημοσιονομικής προσαρμογής (ή όπως συχνά αναφέρονται προγράμματα λιτότητας). Μια από τις πολλές αυτοκριτικές του Ταμείου ήταν και η παρέμβαση του τέως επικεφαλής οικονομολόγου του ΔΝΤ Όλιβιερ Μπλανσάρ, όπου τον Ιανουάριο του 2013 σε μια μελέτη 43 σελίδων με τίτλο: «Growth Forecasts Errors and Fiscal Multipliers», παραδέχτηκε πως το ΔΝΤ έκανε λάθος στις αρχικές του εκτιμήσεις όσο αφορά τα προγράμματα λιτότητας.¹ Ο Μπλανσάρ σημείωσε πως το ΔΝΤ εφάρμοσε πολύ μεγαλύτερη λιτότητα σε χώρες όπως η Ελλάδα και η Πορτογαλία με αποτέλεσμα να υπάρξει ακόμα μεγαλύτερη μείωση της εσωτερικής ζήτησης, οδηγώντας όπως ήταν φυσιολογικό και σε μια πιο παρατεταμένη συρρίκνωση του ΑΕΠ στις πιο πάνω χώρες.

Ωστόσο, για να είμαστε απολύτως ορθοί κατά διαστήματα υπήρχαν και υπάρχουν διαφωνίες μεταξύ του ΔΝΤ, της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας (ΕΚΤ), όσο αφορά το μέγεθος των αρνητικών επιδράσεων των μέτρων λιτότητας, στο συνολικό ΑΕΠ όσων ευρωπαϊκών κρατών εισήλθαν σε προγράμματα σταθερότητας.²

¹ Blanchard, O. and Leigh, D. "Growth Forecast Errors and Fiscal Multipliers", IMF Working Paper, Jan.2013.

² Górnicka, L., Kamps, C., Köster, G., and Leiner-Killinger, N. "Learning about fiscal multipliers during the European sovereign debt crisis: evidence from a quasi-natural experiment", ECB Working Paper Series, No. 2154, May 2018.

Σχετικά με τις κοινωνικο-οικονομικές επιπτώσεις των μέτρων λιτότητας στις χώρες της νότιας Ευρώπης (Ελλάδα, Πορτογαλία, Ισπανία) έχουν γίνει σημαντικές μελέτες από επιστήμονες.³ Το τι εντόπισαν αυτές οι μελέτες είναι πως τα μέτρα λιτότητας οδήγησαν σε μια επιδείνωση των επιπέδων φτώχειας, ανεργίας και εισοδηματικών ανισοτήτων στις υπό αναφορά χώρες. Ακόμα και στην περίπτωση της Ιρλανδίας που θεωρείται το πλέον επιτυχημένο μοντέλο ανάκαμψης, οι ανισότητες εντός της χώρας παρουσίασαν ραγδαία επιδείνωση, ιδιαίτερα για τα κατώτερα και πιο ευάλωτα εισοδηματικά στρώματα της χώρας.⁴

Αντιθέτως, στην περίπτωση της Κύπρου η ανάκαμψη από την ύφεση ήταν σχετικά γρήγορη συγκριτικά με χώρες όπως την Ελλάδα και την Πορτογαλία, εάν εξετάσουμε την ανάκαμψη αυτή μονοδιάστατα και μέσω της μεγέθυνσης του ΑΕΠ. Ενδεικτικά, σημειώνεται πως με βάση τα στατιστικά στοιχεία του Υπουργείου Οικονομικών της Κυπριακής Δημοκρατίας, το ΑΕΠ της χώρας μας από τη βαθιά ύφεση του -5,8% και του -1,3% για το 2013 και 2014 αντιστοίχως, παρουσίασε μια οικονομική μεγέθυνση της τάξεως του 2% το 2015, 4,8% το 2016, 4,5% το 2017 και 3,9% το 2018. Παράλληλα, οι προβλέψεις αναφέρουν πως για το τέλος του 2019 η οικονομική μεγέθυνση του ΑΕΠ θα είναι γύρω στο 3,6%.

Παρόλα αυτά, παλαιότερες αλλά και πιο πρόσφατες επιστημονικές μελέτες, έρχονται να ανατρέψουν τη θεωρία που γνωρίζαμε μέχρι σήμερα η οποία υποστηρίζει πως η ανάπτυξη και η ευημερία των πολιτών μιας χώρας εξαρτάται νομοτελειακά από την αύξηση του ΑΕΠ.⁵ Το πιο πάνω γεγονός είναι άλλωστε κάτι που άρχισε να προβληματίζει την ίδια την Ευρωπαϊκή Επιτροπή η οποία προχώρησε ήδη από το 2008 στη σύσταση της Επιτροπής για την Μέτρηση της Οικονομικής Επίδοσης και Κοινωνικής Προόδου (γνωστή και ως *Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress*).

³ Perez, A. & Matsaganis, M. "The Political Economy of Austerity in Southern Europe", *New Political Economy*, Vol. 23, No. 2, 192 – 207.

Kaplanoglou, G. & Rapanoos, V. "Evolutions in Consumption, Inequality and Poverty in Greece: The impact of the Crisis and Austerity Policies", *The Review of Income and Wealth*, Series 64, No.1, March 2018.

Mitrakos, T., *Inequality, Poverty and Social Welfare in Greece: Distributional Effects of Austerity*, *Hellenic Studies*, Vol. 22, No. 1, Spring/2014.

⁴ Savage, M., Callan, T., Nolan, B. and Colgan, B. "The Great Recession, Austerity and Inequality: Lessons from Ireland", *The Review of Income and Wealth*, Series 65, No. 2, June 2019.

⁵ Nordhaus, W. and Tobin, J. (1973) "Is Growth Obsolete?" in *The Measurement of Economic and Social Performance*, *National Bureau of Economic Research*, 1973.

Nourry, M. (2008) "Measuring sustainable development: Some empirical evidence for France from eight alternative indicators", *Ecological Economics*, 67 (3): 441-456.

Osberg, L. and Sharpe, A. (2002) "An index of economic well-being for selected countries", *Review of Income and Wealth*, September World Bank (2006) "Where is the Wealth of Nations? Measuring Capital in the 21st Century", *The World Bank*, Washington D.C..

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή αναγνωρίζει πλέον πως στις σύγχρονες οικονομίες του δυτικού κόσμου το να λαμβάνει κάποιος υπόψη την ανάπτυξη μιας χώρας στη βάση μετρήσεων του ΑΕΠ, δεν είναι μια ορθολογιστική προσέγγιση αλλά μια ξεπερασμένη μεθοδολογία που οδηγεί τόσο σε λανθασμένα αποτελέσματα και επομένως σε λανθασμένα συμπεράσματα.⁶ Η μελέτη των Stiglitz, Sen και Fitoussi που εκπονήθηκε για λογαριασμό της Κομισιόν καταδεικνύει πως η ευημερία των πολιτών μιας χώρας δεν βασίζεται απλά σε υπολογισμούς του ρυθμού ανάπτυξης του ΑΕΠ (που τις πλείστες φορές είναι και λανθασμένες), αλλά σε μετρήσεις που έχουν να κάνουν τόσο με οικονομικούς και κοινωνικούς δείκτες, όσο και με δείκτες χρηστής διακυβέρνησης.

Δυστυχώς, στην περίπτωση της Κύπρου δεν έγινε μέχρι σήμερα μια ποσοτική μελέτη για τις επιπτώσεις της εφαρμογής του μνημονίου και κατ' επέκταση των μέτρων λιτότητας σε μια σειρά σημαντικών μακροοικονομικών, μικροοικονομικών και κοινωνικών δεικτών αλλά και δεικτών διακυβέρνησης. Η παρούσα μελέτη έχει ακριβώς ως σκοπό της την ανάδειξη αυτής της πτυχής.

Κούρεμα καταθέσεων, μνημόνιο και δημόσιο χρέος

Ο κυριότερος λόγος που σε πολλά κράτη του δυτικού και όχι μόνον κόσμου, εφαρμόζεται ένα πρόγραμμα δημοσιονομικής εξυγίανσης ή προσαρμογής ή σταθερότητας, είναι για τον έλεγχο και την αναχαίτιση της ανοδικής πορείας του δημοσίου χρέους μιας χώρας. Και πράγματι, το δημόσιο χρέος της Κυπριακής Δημοκρατίας από το 54,3% που ήταν το 2009 εκτοξεύτηκε στο 103,1% το 2013 δημιουργώντας αμφιβολίες για τη βιωσιμότητα του.

Σίγουρα, η ανοδική πορεία του δημοσίου χρέους μιας χώρας είναι συνυφασμένη και με τις δημοσιονομικές πολιτικές των εκάστοτε κυβερνήσεων στο κάθε κράτος. Χώρες με ισοσκελισμένους προϋπολογισμούς παρουσιάζουν και λιγότερες πιθανότητες εκτροχιασμού του δημοσίου χρέους. Αντιθέτως, χώρες με αυξημένα δημοσιονομικά ελλείμματα έχουν μεγαλύτερες πιθανότητες να βιώσουν μια δημοσιονομική κρίση. Σε αυτό το σημείο αξίζει να αναφερθεί πως το ζήτημα που αφορά ισοσκελισμένους ή μη δημοσιονομικούς ισολογισμούς και η σημασία τους στην ανάπτυξη μιας χώρας, είναι ένα μεγάλο ζήτημα, που αξίζει μιας άλλης ευρύτερης μελέτης. Ωστόσο, νομπελίστες οικονομολόγοι όπως είναι οι Στίγκλιτς και Κρούγκμαν, άσκησαν δριμεία κριτική στις δημοσιονομικές πολιτικές που υποστηρίζονται κυρίως από χώρες της βόρειας Ευρώπης και δη τη Γερμανία, και προβάλλουν ως μοναδική αναπτυξιακή διέξοδο τους ισοσκελισμένους δημοσιονομικούς προϋπολογισμούς.

⁶ Για μια ενδελεχή παρουσίαση του θέματος δέστε την μελέτη που ανέθεσε η Κομισιόν στους τρεις διακεκριμένους οικονομολόγους Joseph Stiglitz, Amartya Sen and Jean-Paul Fitoussi
<https://ec.europa.eu/eurostat/documents/118025/118123/Fitoussi+Commission+report>

Στην περίπτωση της Κύπρου, η οικονομία ως μια μικρή και ανοικτή οικονομία δεν θα μπορούσε να ήταν η εξαίρεση του κανόνα. Την περίοδο 2009 με 2014 το δημοσιονομικό έλλειμμα στην Κύπρο ανήλθε στο -5,4% και -9% αντιστοίχως, ενώ να υπενθυμίσουμε πως το 2011 η Κύπρος είχε αποκλειστεί από τις διεθνείς αγορές. Τα πιο πάνω σε συνδυασμό με τα λάθη των διευθύνσεων των μεγαλύτερων εμπορικών τραπεζών αλλά και την σχεδόν ανύπαρκτη χρηματοπιστωτική εποπτεία από τους αρμόδιους θεσμικούς μηχανισμούς του κράτους, δημιούργησαν ένα εκρηκτικό μείγμα για την οικονομία του τόπου. Ως εκ τούτου και προ του φάσματος της χρεοκοπίας η χώρα αναγκάστηκε να εισέλθει στο πρόγραμμα δημοσιονομικής εξυγίανσης της Τρόικα το 2013, μετά από μια πρωτοφανή απόφαση του Eurogroup του Μαρτίου του ίδιου έτους για κούρεμα καταθέσεων.

Οι σχολές σκέψης των προγραμμάτων προσαρμογής

Στη διεθνή βιβλιογραφία υπάρχει μια σύγκλιση απόψεων και μια αφετηρία όσο αφορά τα προγράμματα δημοσιονομικής εξυγίανσης.⁷ Και αυτή η σύγκλιση έχει να κάνει με το γεγονός πως η μείωση του δημοσίου χρέους έχει θετική επίδραση στην μακροπρόθεσμη ανάπτυξη μιας χώρας. Ωστόσο, η καίρια διαφωνία των ερευνητών που ασχολήθηκαν και ασχολούνται με τα προγράμματα δημοσιονομικής προσαρμογής είναι για τις βραχυπρόθεσμες επιδράσεις των προγραμμάτων εξυγίανσης και ειδικότερα την επίδραση τους στην μείωση του δημοσίου χρέους ως προς το ΑΕΠ. Επιπλέον, μια ουσιαστική διαφωνία αυτών των ερευνητών είναι στη σύσταση των προγραμμάτων δημοσιονομικής προσαρμογής, ώστε να επιτευχθεί ο στόχος της μείωσης του δημοσίου χρέους. Με άλλα λόγια ποιες δημοσιονομικές πολιτικές θα πρέπει να υιοθετηθούν από τις κυβερνήσεις για μείωση του δημοσίου χρέους μιας χώρας, είναι κεφαλαιώδους σημασίας για τους οικονομολόγους που ασχολούνται με το συγκεκριμένο ερευνητικό πεδίο.

Η Κευνσιανή Σχολή σκέψης υποστηρίζει τον παρεμβατικό ρόλο του κράτους για τη ρύθμιση της συνολικής ζήτησης, ακόμα και με αύξηση των κρατικών δαπανών ενώ η Νεοκλασική Σχολή οικονομικών δίδει έμφαση στην μείωση των κρατικών δαπανών και των φορολογικών συντελεστών. Ειδικότερα, οι Κευνσιανιστές υποστηρίζουν πως μια μείωση των κρατικών δαπανών προκαλεί μείωση της συνολικής ζήτησης και εμμέσως και του εισοδήματος, οδηγώντας βραχυπρόθεσμα σε αρνητικές πολλαπλασιαστικές επιδράσεις (negative multiplier effects) στο συνολικό ΑΕΠ της χώρας. Αποτέλεσμα τούτου το χρέος ως προς το ΑΕΠ να μην μειώνεται αλλά αντιθέτως να αυξάνεται.

⁷ Alesina, A., Perotti, R., 1995. Fiscal expansions and adjustments in OECD countries. *Econ. Pol.* 10, 205–248.

Alesina, A., Ardagna, S., 1998. Tales of fiscal adjustment. *Econ. Pol.* 27, 489–545.

Biggs, A.G., Hasset, K.A., Jensen, M., 2010. A guide for deficit reduction in the United States based on historical consolidations that worked.

McDermott, J., Wescott, R., 1996. An empirical analysis of fiscal adjustments. *IMF Staff Pap.* 43, 725–753.

Από την άλλη οι Νεοκλασικοί οικονομολόγοι υποστηρίζουν πως μια λύση όπως είναι αυτή του “shock therapy”, δηλαδή μέσω περιορισμού των κρατικών δαπανών και ταυτόχρονης μείωσης των φορολογιών μπορεί να έχει σημαντικές θετικές επιδράσεις στην καμπύλη της προσφοράς (supply side) μιας οικονομίας. Συγκεκριμένα, η μέθοδος του *shock therapy* υποστηρίζει πως μια συρρίκνωση των κρατικών δαπανών ιδιαίτερα στον δημόσιο τομέα μιας χώρας, αφ’ ενός μεν μειώνει την πίεση που ασκεί το κρατικό μισθολόγιο στα δημόσια οικονομικά και επομένως και στο δημόσιο χρέος, αφ’ ετέρου δε ενεργοποιεί τις ιδιωτικές επενδύσεις και την απασχόληση στον ιδιωτικό τομέα, οδηγώντας έτσι σε αύξηση του ΑΕΠ. Στην Κύπρο εφαρμόστηκε η «Νεοκλασική» οικονομική θεωρία. Δηλαδή, μείωση των κρατικών δαπανών και μισθών στον δημόσιο τομέα.

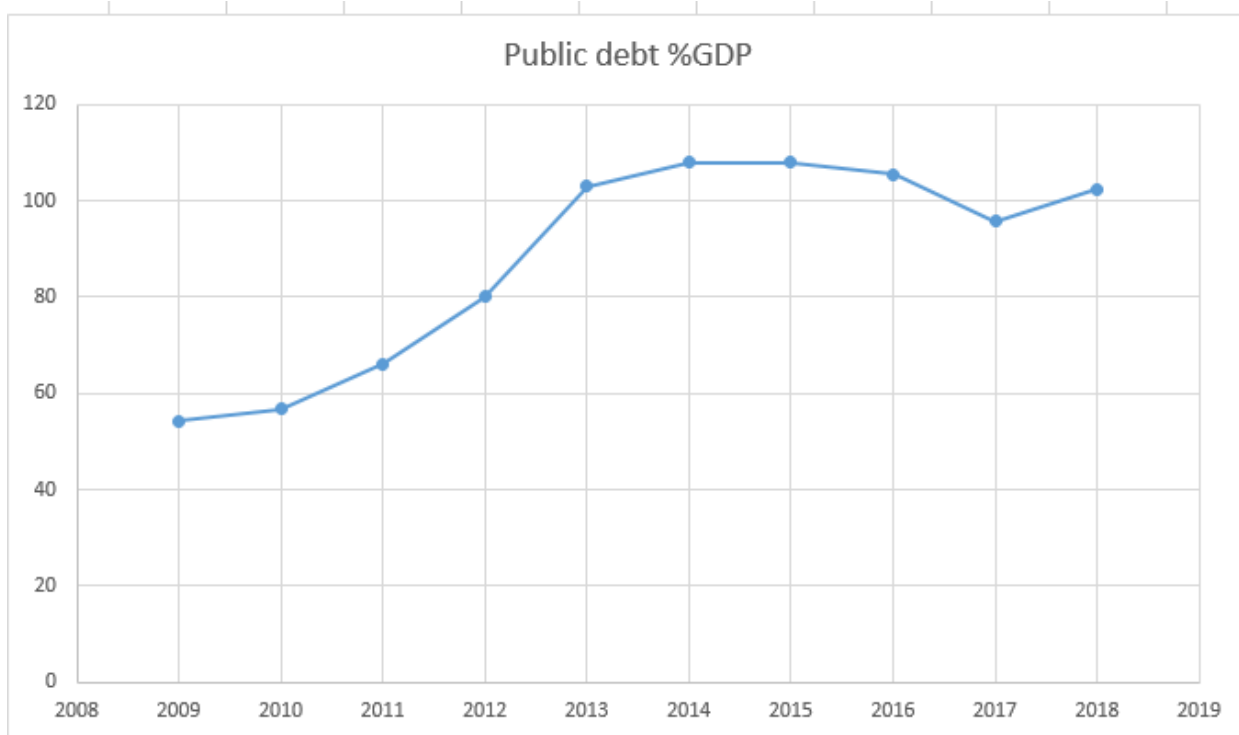
Μερικές από τις πιο σημαντικές δημοσιονομικές περικοπές όπως αυτές εφαρμόστηκαν μεταξύ του 2012 με 2015 στην Κύπρο ήταν: οι κλιμακωτές μειώσεις μισθών και συντάξεων στον δημόσιο και ευρύτερο δημόσιο τομέα, η επέκταση του παγώματος της ΑΤΑ, η επέκταση του παγώματος αυξήσεων και προσαυξήσεων μισθών στον δημόσιο και ευρύτερο δημόσιο τομέα, η απόφαση για μείωση του αριθμού των εργαζομένων στον δημόσιο τομέα σε τουλάχιστον 5 χιλιάδες για τη χρονική περίοδο 2012 με 2016, το πάγωμα νέων προσλήψεων για θέσεις πρώτου διορισμού στον ευρύτερο δημόσιο τομέα μέχρι το τέλος του 2016, η αλλαγή συντελεστών φορολογίας ακίνητης περιουσίας, το πάγωμα ή και οι μειώσεις επιδομάτων στον δημόσιο και ευρύτερο δημόσιο τομέα, η αύξηση ΦΠΑ στο 19% μέχρι το 2014 κτλ.⁸

Ωστόσο, σε αυτό το σημείο θα πρέπει να τονίσουμε πως πέραν των δημοσίων δαπανών οι οποίες συρρικνώθηκαν, η μεγαλύτερη αρνητική επίπτωση ήταν το πλήγμα στον ιδιωτικό τομέα από την απόφαση του Eurogroup για κούρεμα καταθέσεων.⁹ Και αυτό γιατί πολλές εταιρείες σε μια νύκτα έχασαν σημαντικό κεφάλαιο κίνησης αλλά και αποθεματικό. Ενδεικτικά να αναφέρουμε πως με βάση τα στοιχεία της Υπηρεσίας Αφερεγγυότητας, μεταξύ 2013 με 2015, 556 εταιρείες κήρυξαν πτώχευση, ενώ για την υπό αναφορά περίοδο 5.265 εταιρείες προχώρησαν σε εκούσιες εκκαθαρίσεις, οδηγώντας χιλιάδες εργαζομένους στην ανεργία και τα κοινωνικά παντοπωλεία.

⁸ Για όλα τα μέτρα που συμφωνηθήκαν μεταξύ της κυπριακής κυβέρνησης και της Τρόικα δες

<http://www.cna.org.cy/webnews-en.aspx?a=06c552055fc54f508d6581b91d5bdbcc>

⁹ Για μια εις βάθος μελέτη των διαχρονικών στρεβλώσεων στον δημόσιο τομέα αλλά και των εγκληματικών πολιτικών των διευθύνσεων των τραπεζικών ιδρυμάτων, δες το βιβλίο του Σοφοκλή Μούσουλου, «Στα Άδυτα της Οικονομικής Κρίσης στην Κύπρο», Εκδόσεις Επιφανίου.

Πηγή: Eurostat

Πόσο επιτυχημένο είναι ένα πρόγραμμα δημοσιονομικής προσαρμογής όπως αναφέραμε και πιο πάνω εξαρτάται από τη μείωση του δημοσίου χρέους ως προς το ΑΕΠ. Με βάση τους ορισμούς ενός επιτυχημένου προγράμματος δημοσιονομικής προσαρμογής όπως αναλύθηκαν από τους πιο γνωστούς ερευνητές στο ερευνητικό αυτό πεδίο και όπως παρουσιάζονται στον πιο κάτω πίνακα το κυπριακό πρόγραμμα δημοσιονομικής προσαρμογής δεν ήταν και τόσο επιτυχημένο. Και αυτό γιατί το δημόσιο χρέος τρία χρόνια μετά την σύναψη του Μνημονίου με την Τρόικα δεν μειώθηκε. Αντιθέτως, παρέμεινε στα ίδια υψηλά επίπεδα και πέραν του 100% ως προς το ΑΕΠ. Επομένως, παρά την μείωση των κρατικών δαπανών και το πάγωμα των προσλήψεων στον ευρύτερο δημόσιο τομέα στη βάση των μνημονιακών δεσμεύσεων το δημόσιο χρέος ήταν σχεδόν αμετάβλητο για την περίοδο 2013 με 2016 (δες γραφική παράσταση πάνω).

Ο πρώτος και κυριότερος στόχος της σύναψης του Μνημονίου ήταν η αποφυγή της άμεσης χρεοκοπίας για την Κυπριακή Δημοκρατία πράγμα που επιτεύχθηκε. Ωστόσο ο δεύτερος στόχος ενός δημοσιονομικού προγράμματος προσαρμογής είναι η αποκλιμάκωση του δημοσίου χρέους, γεγονός που δεν πέτυχε στην περίπτωση της Κύπρου.

Σε γενικές γραμμές μπορούμε να πούμε πως η εφαρμογή του Μνημονίου αφ' ενός μεν βοήθησε στο να αποφύγει το κυπριακό Κράτος τη χρεοκοπία και αφ' ετέρου να εισέλθει η οικονομία της χώρας σε μια βιώσιμη πορεία. Παρ' όλα αυτά, όπως καταδεικνύεται και από τα στατιστικά δεδομένα, με τη

σύναψη του Μνημονίου δεν επήλθε και η ανάλογη μείωση του δημοσίου χρέους ως προς το ΑΕΠ. Το δημόσιο χρέος παρουσίασε αποκλιμάκωση μετά το 2016 και συγκεκριμένα το 2017 όπου μειώθηκε κάτω του 100% ως προς το ΑΕΠ. Όμως, το λουκέτο στο Συνεργατισμού το καλοκαίρι του 2018 και η διαδικασία που ακολουθήθηκε οδήγησε και πάλι στην αύξηση του δημοσίου χρέους πάνω από το 100%. Σύμφωνα με τα δεδομένα της Eurostat στο τέλος του β' τριμήνου του 2019 το δημόσιο χρέος ως προς το ΑΕΠ ανήλθε στο 107,2%.

Ορισμοί Επιτυχημένου Προγράμματος Δημοσιονομικής Προσαρμογής

<u>Paper</u>	<u>definition of fiscal adjustment success</u>
<u>Alessina and Perotti</u> (1995)	Three years after the adjustment the gross debt to GDP ratio is 5% points lower
<u>McDemont and Wescott</u> (1995)	Reduction of at least 3% or 5% points of debt to GDP ratio in second (or third) year after the adjustment
<u>Alessina & Ardagna</u> (1998)	Three years after the adjustment, government debt as percent of GDP is 5% below its level in the adjustment year
<u>Alessina et al.</u> (1998)	Three years after the adjustment the debt to GDP ratio is at least 5% below its level in the adjustment year
Biggs et al. (2010)	Debt to potential GDP ratio has declined three years following the first year of consolidation by at least 4,5% points

ΟΙ ΠΡΟΕΚΤΑΣΕΙΣ

Όπως αναφέρθηκε και στην εισαγωγή η οικονομική κρίση που βίωσε η Κύπρος ήταν κάτι το πρωτόγνωρο για τη χώρα μας, οδηγώντας σε μια επιδείνωση πολλών κοινωνικών και οικονομικών δεικτών. Στα πλαίσια του παρόντος κειμένου πολιτικής παραθέτουμε σημαντικούς δείκτες κατά τη διάρκεια της χρονικής περιόδου 2013 με 2016 (χρονιές δηλαδή που εφαρμόστηκε το Μνημόνιο Συναντίληψης με την Τρόικα) μέχρι και το τέλος του 2019.

Ανεργία

Η ανεργία τα χρόνια προ της κρίσης του 2013 ήταν σε σχετικά χαμηλά επίπεδα στην Κύπρο. Ενδεικτικά σημειώνεται πως το 2008 η ανεργία ήταν στα επίπεδα του 3,7%. Ωστόσο, με την έναρξη της οικονομικής κρίσης και ιδιαίτερα τις αρνητικές επιδράσεις που αυτή είχε στον κατασκευαστικό τομέα το ποσοστό αυτό παρουσίασε σημαντική επιδείνωση φτάνοντας το 2012 στο 11,9%. Με την εφαρμογή του προγράμματος δημοσιονομικής προσαρμογής το ποσοστό ανεργίας συνέχισε την ανοδική του πορεία φτάνοντας το 2013 στο ποσοστό του 15,9% και το 2014 στο ποσοστό του 16,1% για να ακολουθήσει εκ τότε μια σταδιακή αποκλιμάκωση. Σήμερα τονίζεται πως το ποσοστό της ανεργίας με βάση τα τελευταία στατιστικά στοιχεία της Eurostat βρίσκεται στο 7,7%.

Ωστόσο, μπορεί η ανεργία να έχει μειωθεί σημαντικά όπως καταδεικνύουν τα επίσημα στοιχεία της Eurostat, όμως αυτό φαίνεται να οφείλεται και στο γεγονός πως σημαντικό μέρος του εργατικού δυναμικού της χώρας εργάζεται εν μέρη (part -time δηλαδή) ή στη βάση προσωρινών συμβολαίων εργοδότησης. Ενδεικτικά, να αναφέρουμε πως το 2009 οι εργαζόμενοι που δούλευαν κάτω από το καθεστώς της εν μέρη απασχόλησης ή προσωρινής εργασιακής σύμβασης ήταν γύρω στις 27,000 ενώ στο τέλος του 2016 ανήλθαν στις 47,000. Σήμερα, με βάση πάντα τα τελευταία στοιχεία της Eurostat, οι εργαζόμενοι που απασχολούνται σε εν μέρη εργασίες και στη βάση συμβολαίων στην Κύπρο ανέρχονταν στο τέλος του 2018 στις 41,000.¹⁰

Ένα άλλο ενδιαφέρον στοιχείο που προκύπτει μέσα από τα στοιχεία της Eurostat είναι πως η Κύπρος έχει ένα από τα υψηλότερα ποσοστά ανενεργού πληθυσμού ανάμεσα στους νέους της ΕΕ. Συγκεκριμένα, για τις ηλικίες μεταξύ 15 με 24 ετών η Κύπρος έχει ένα ποσοστό στο τέλος του 2018 της τάξεως του 13,2% που ούτε εργαζόταν ούτε σπούδαζε. Το ποσοστό αυτό τα χρόνια της οικονομικής κρίσης ανήλθε στο ανώτατο επίπεδο του 17%.¹¹ Επιπρόσθετα, δεν πρέπει να μας διαφεύγει ότι αρκετοί Κύπριοι αναζήτησαν και εξασφάλισαν απασχόληση σε άλλες χώρες.

¹⁰ https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=lfsi_pt_a&lang=en

¹¹ https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=lfsi_neet_a&lang=en

Δημόσιο και ιδιωτικό χρέος

Όπως επισημάνθηκε και στην εισαγωγή μας το δημόσιο χρέος της Κυπριακής Δημοκρατίας από το 54,3% που ήταν το 2009 εκτοξεύτηκε σε λίγα χρόνια πέραν του 100% ως προς το ΑΕΠ. Με την έξοδο από το Μνημόνιο το δημόσιο χρέος παρουσίασε μια κάμψη φτάνοντας στο τέλος του 2016 στο 105,5% και το 2017 στο 95,8% (σε σχέση με το ανώτατο επίπεδο του 108% που ήταν το 2015). Εντούτοις, η νέα τραπεζική κρίση του 2018 που οδήγησε στο κλείσιμο του Συνεργατισμού και στην πώληση των τραπεζικών εργασιών του στην Ελληνική Τράπεζα αύξησε και πάλι το δημόσιο χρέος στο τέλος του 2018 στο 102,5%.

Το ίδιο ισχύει και για το ιδιωτικό χρέος ως προς το ΑΕΠ όπου και εδώ με βάση τα στατιστικά στοιχεία της Eurostat τα κυπριακά νοικοκυριά και επιχειρήσεις παραμένουν από τα πλέον υπερχρεωμένα σε ολόκληρη της ΕΕ. Ενδεικτικά επισημαίνεται πως το 2015 το ιδιωτικό χρέος ως προς το ΑΕΠ έφτασε στο ανώτατο σημείο του 353,5% και παρόλο που υπάρχει μια απομόχλευση τα τελευταία έτη αυτή η απομόχλευση γίνεται με αργούς ρυθμούς. Απλά να αναφέρουμε πως με βάση τα πιο επικαιροποιημένα στοιχεία της Eurostat στο τέλος του 2017 το ιδιωτικό χρέος της Κύπρου ήταν στο 282,6% ως προς το ΑΕΠ.¹² Όσο αφορά το 2018 στο τέλος του Σεπτεμβρίου του ίδιου έτους το ιδιωτικό χρέος ανήλθε στο 215,4% του ΑΕΠ, σύμφωνα με τα τελευταία στοιχεία της Κεντρικής Τράπεζας της Κύπρου.

Μη εξυπηρετούμενα δάνεια

Μια από τις μεγαλύτερες πληγές που συνεχίζει να ταλανίζει την κυπριακή οικονομία, δεν είναι άλλη από την κατακόρυφη αύξηση των μη εξυπηρετούμενων δανείων, ιδιαίτερα μετά την τραπεζική κρίση του 2013, το κούρεμα καταθέσεων που εφαρμόστηκε και την μετέπειτα ύφεση που επακολούθησε.

Σημειώνεται πως στο τέλος του 2014 και λίγους μήνες μετά την απόφαση του Eurogroup, τα συνολικά Μη Εξυπηρετούμενα Δάνεια (ΜΕΔ) στο κυπριακό τραπεζικό σύστημα ανέρχονταν στο 47,8%. Από τα περίπου €57 δις συνολικές χορηγήσεις, τα €27 δις ήταν μη εξυπηρετούμενες. Με βάση τα στοιχεία της Κεντρικής Τράπεζας της Κύπρου στο τέλος Ιουλίου του 2019 και μετά τις πωλήσεις ποσών ΜΕΔ από κάποιες τράπεζες σε επενδυτικά funds το ποσοστό των ΜΕΔ επί του συνόλου των χορηγήσεων στην κυπριακή οικονομία ανήλθε στο 29,6%. Ωστόσο, η μεγαλύτερη μείωση των ΜΕΔ επήλθε από την πώληση του Συνεργατισμού και την μεταφορά των περίπου €7 δις στην ΚΕΔΙΠΕΣ.

Σήμερα, σε απόλυτους αριθμούς τα ΜΕΔ ανέρχονται για την πιο πάνω υπό αναφορά περίοδο στα €9,6 δις. Η πλειοψηφία των ΜΕΔ ανήκουν σε κυπριακά νοικοκυριά και μικροεπιχειρήσεις δημιουργώντας όπως είναι

¹² <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tipspd20/default/table?lang=en>

φυσικό πιέσεις στις πιο πάνω κοινωνικές ομάδες. Σημειώνεται πως από τα €9,6 δις ΜΕΔ που υπάρχουν σήμερα στο κυπριακό τραπεζικό σύστημα, τα €4,9 δις ανήκουν σε νοικοκυριά και τα €3,7 δις σε μικρομεσαίες επιχειρήσεις. Αξίζει επίσης να επισημανθεί πως με το σχέδιο «ΕΣΤΙΑ», η κυβέρνηση ευελπιστεί πως περίπου €3,4 δις ΜΕΔ νοικοκυριών αναμένεται να ενταχθούν στο εν λόγω σχέδιο, με αποτέλεσμα τα δάνεια αυτά να ακολουθήσουν μια βιώσιμη πορεία. Επιπλέον, η περαιτέρω πώληση πακέτων ΜΕΔ από τραπεζικά ιδρύματα σε ξένα funds, αναμένεται να αφαιρέσει από τους ισολογισμούς των χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων, σημαντικά ποσά κόκκινων δανείων. Παρόλα αυτά, τα ΜΕΔ μπορεί αφαιρούνται από τους ισολογισμούς των τραπεζικών ιδρυμάτων, ωστόσο παραμένουν στην κυπριακή οικονομία, στα νοικοκυριά και τις μικρομεσαίες επιχειρήσεις, με όλες τις αρνητικές οικονομικές και κοινωνικές επιπτώσεις.

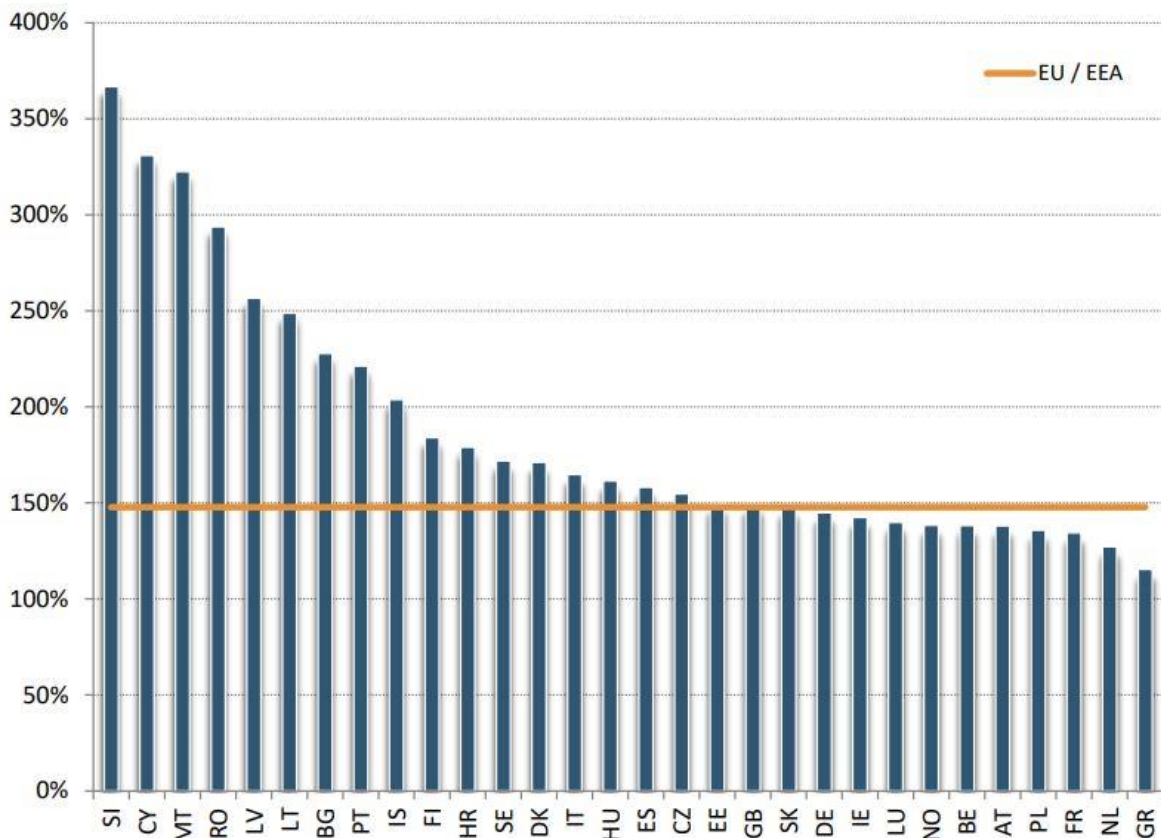
Τραπεζική ρευστότητα

Σε αυτό το σημείο θα πρέπει να τονισθεί και η υπερβάλλουσα ρευστότητα που επικρατεί στο κυπριακό τραπεζικό σύστημα. Με βάση τα στοιχεία της Ευρωπαϊκής Αρχής Τραπεζών, το κυπριακό τραπεζικό σύστημα στο τέλος Σεπτεμβρίου του 2019 είχε δείκτη κάλυψης ρευστότητας γύρω στο 340%, πολύ πιο πάνω από το όριο που θέτει η οδηγία των κανόνων της Βασιλείας III για 100% του δείκτη.¹³ Ο συγκεκριμένος δείκτης ήταν ο δεύτερος υψηλότερος ανάμεσα σε όλες τις χώρες της ΕΕ (δες γραφική παράσταση κάτω). Αυτό το γεγονός οφείλεται σε μεγάλο βαθμό και στα υψηλά ποσοστά των ΜΕΔ και επομένως η υπερβάλλουσα ρευστότητα στις κυπριακές τράπεζες λειτουργεί ως αντιστάθμισμα. Όμως, το πιο σημαντικό στοιχείο της αιτίας γιατί παρατηρείται αυτή η υπερβάλλουσα ρευστότητα στις τράπεζες, είναι και το γεγονός πως τα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα δεν μπορούν να διοχετεύσουν την υπερβάλλουσα ρευστότητα μέσω δανείων, για τον απλούστατο λόγο ότι τόσο τα νοικοκυριά όσο και οι μικρομεσαίες επιχειρήσεις παραμένουν υπερχρεωμένες. Τέλος, πρόκληση αποτελεί και για τις ίδιες τις τράπεζες το πως θα διαχειριστούν την υπερβάλλουσα ρευστότητα σε ένα περιβάλλον αρνητικών επιτοκίων.

¹³ Δες σελ. 26

https://eba.europa.eu/sites/default/documents/files/document_library/Risk%20Analysis%20and%20Data/Risk%20dashboard/Q3%202019/EBA%20Dashboard%20-%20Q3%202019%20final.pdf

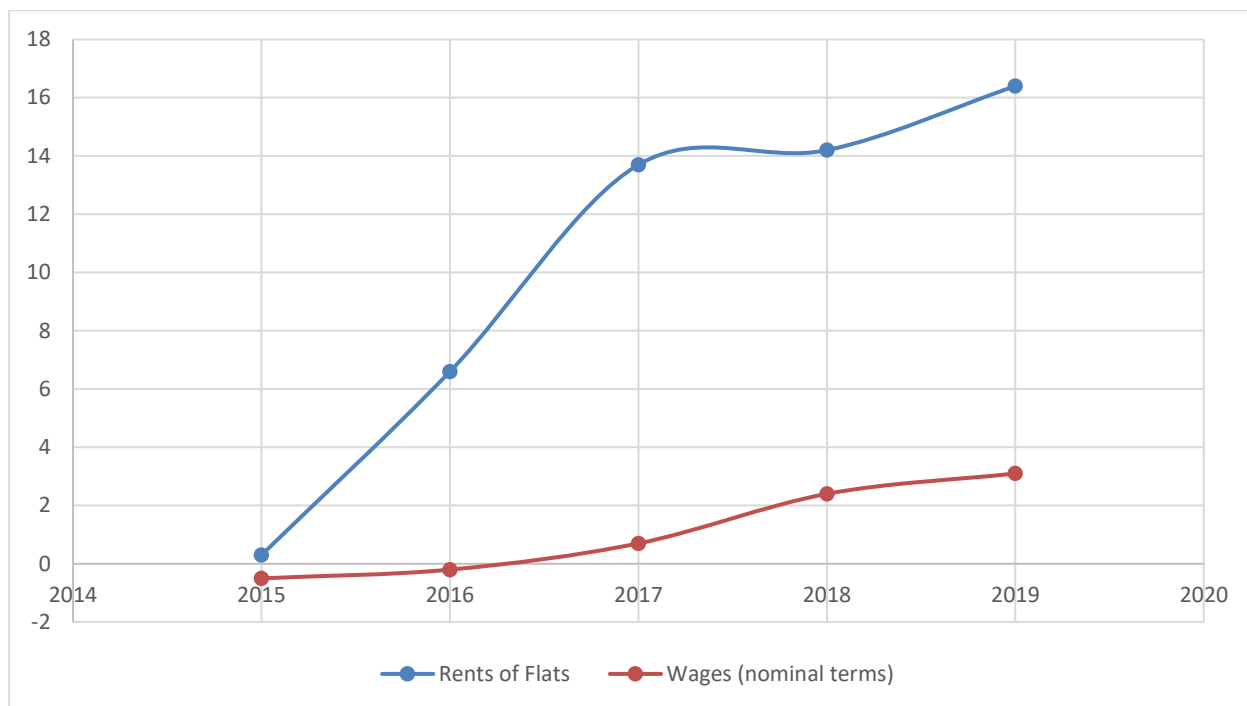
Δείκτης Κάλυψης Ρευστότητας

Πηγή: European Banking Authority (EBA)

Μισθοί και ενοίκια διαμερισμάτων

Με βάση τα διαθέσιμα στοιχεία του Royal Institution of Chartered Surveyors (RICS) φαίνεται πως από το 2015 μέχρι και σήμερα οι τιμές των ενοικίων παρουσίασαν σημαντική άνοδο. Παρά την οικονομική ύφεση και την αρχική πτώση των τιμών των ακινήτων, η ανάκαμψη του τομέα των ακινήτων ήταν ιδιαίτερα αισθητή από το 2016 και εντεύθεν, οδηγώντας σε απότομη αύξηση στις τιμές των ενοικίων διαμερισμάτων. Από την αρχή του 2016 η ετήσια άνοδος στις τιμές ενοικίων των διαμερισμάτων ήταν αρκετά αισθητή. Το ίδιο δεν μπορεί να ειπωθεί όμως και για τους μισθούς αφού σύμφωνα με τα στοιχεία της Στατιστικής Υπηρεσίας οι μέσες ετήσιες απολαβές διαφοροποιήθηκαν ελάχιστα. Η αισθητή απόκλιση μεταξύ τιμών ενοικίων και μέσων ετήσιων απολαβών καταδεικνύεται με την πιο κάτω γραφική παράσταση όπου φαίνεται πως τα ενοίκια παρουσιάζουν μια συνεχή και ραγδαία άνοδο σε αντίθεση με τις μισθολογικές απολαβές που κινούνται σε μια περίπου οριζόντια και υποτονική ανάκαμψη.

Πηγή: RICS, Στατιστική Υπηρεσία

Αξίζει επίσης να αναφερθεί πως με βάση τα στοιχεία του RICS στο τέλος του 2018 η ετήσια αύξηση στις τιμές των ενοικίων έφτασε το 14,2% σε αντίθεση με την αύξηση στις μέσες μηνιαίες απολαβές για την υπό αναφορά περίοδο που ανήλθε στο 2,4%.¹⁴

Εισοδηματικές ανισότητες

Σε αυτό το σημείο θα πρέπει να τονισθεί και η αύξηση των εισοδηματικών ανισοτήτων που σημειώθηκε κατά την διάρκεια της δημοσιονομικής προσαρμογής. Ο δείκτης Gini coefficient που υπολογίζει τις εισοδηματικές ανισότητες, κατά την περίοδο 2012 με 2014, κατέγραψε σημαντική άνοδο με βάση τα στοιχεία της Eurostat.¹⁵ Το 2012 ο συγκεκριμένος δείκτης ήταν στο 31, ενώ το 2014 ανήλθε στο 34,8, καταγράφοντας μια αύξηση που για την υπό αναφορά περίοδο ήταν η μεγαλύτερη στην ΕΕ. Σημειώνεται πως ο δείκτης αυτός για την ΕΕ, το 2014 ήταν στο 31. Από το 2014 και εντεύθεν παρουσιάζεται μια σταδιακή αποκλιμάκωση του δείκτη εισοδηματικής ανισότητας με τον δείκτη στο τέλος του 2018 να βρίσκεται στο 29,1. Δηλαδή, σήμερα ο συγκεκριμένος δείκτης είναι περίπου στα επίπεδα του 2011.

¹⁴ Τα τελευταία δεδομένα για τις τιμές των διαμερισμάτων του RICS είναι μέχρι το β' τρίμηνο του 2019 όπου οι τιμές διαμερισμάτων αυξήθηκαν κατά 16,4% συγκριτικά με την αντίστοιχη περίοδο του 2018, ενώ οι μέσες μηνιαίες απολαβές κινήθηκαν ανοδικά στο τέλος του γ' τριμήνου κατά 3,1% συγκριτικά με το αντίστοιχο τρίμηνο του 2018.

¹⁵ Ο Gini coefficient υπολογίζει το βαθμό στον οποίο η κατανομή τους εισοδήματος σε μια χώρα αποκλίνει από την ίση κατανομή εισοδήματος. Δηλαδή, όταν ο δείκτης είναι 0 σημαίνει πως υπάρχει ίση κατανομή εισοδήματος ενώ όταν ο δείκτης είναι 100 τότε υπάρχει μέγιστη μισθολογική ανισότητα.

Υπογεννητικότητα

Σύμφωνα με την τελευταία έκθεση World Population Review η Κύπρος έχει ένα από τα υψηλότερα ποσοστά υπογεννητικότητας όχι μόνον στην ΕΕ, αλλά και παγκοσμίως. Το 2020 σε σύνολο 188 κρατών η χώρα μας κατατάσσεται στην 180^η θέση όσο αφορά τις λιγότερες γεννήσεις, ενώ οι εκτιμήσεις αναφέρουν πως για το υπό αναφορά έτος το ποσοστό αυτό θα ανέλθει στο 1,3.¹⁶ Επιπλέον, με βάση τις διεθνείς στατιστικές το ποσοστό γεννήσεων που χρειάζεται μια χώρα για την αναπλήρωση του πληθυσμού της θα πρέπει να ανέρχεται στο 2,1.

Στο πρόσφατο βιβλίο του οικονομολόγου Ρουσίρ Σάρμα, «Πως Πετυχαίνουν Τα Έθνη», μετά από μια μελέτη του ιδίου όσο αφορά την συσχέτιση μεταξύ της ανάπτυξης του πληθυσμού μιας χώρας και της ανάπτυξης του ΑΕΠ της χώρας, κατάληξε σε ένα εκπληκτικό συμπέρασμα. Από ανάλυση των δεδομένων, βρήκε 56 περιπτώσεις χωρών όπου παρουσίασαν μεταπολεμικά, όπως χαρακτηριστικά τα ονομάζει «οικονομικά θαύματα». Συγκεκριμένα, ο Σάρμα στο βιβλίο του αναφέρει πως το κρίσιμο σημείο για να παρουσιάσει μια χώρα ανάπτυξη, η οποία να είναι και βιώσιμη και σταθερή τουλάχιστον για μια δεκαετία, είναι ο πληθυσμός της σε εργασιακή ηλικία να αυξάνεται πέραν του 2%. «Στα τρία τέταρτα αυτών των οικονομικών θαυμάτων ο πληθυσμός σε εργάσιμη ηλικία αυξανόταν με ετήσιο ρυθμό τουλάχιστον του 2%», τονίζει μεταξύ άλλων ο οικονομολόγος. Στην περίπτωση της κυπριακής πραγματικότητας όπως γίνεται αντιληπτό οι αρνητικές επιπτώσεις αναμένεται να είναι μεγάλες, έντονες και αδυσώπητες, σε όλα τα επίπεδα εάν δεν επιλυθεί το πρόβλημα της υπογεννητικότητας.¹⁷

Κατά κεφαλήν εισόδημα και δείκτες νοικοκυριών

Με βάση τα στοιχεία της Eurostat το κατά κεφαλήν εισόδημα στην Κύπρο μέσα σε πέντε χρόνια παρουσίασε πτώση της τάξεως του 12%. Ειδικότερα, ενώ το 2010 το κατά κεφαλήν εισόδημα βρισκόταν στις €23.300 το 2014 έφτασε τις €20.700. Από τότε ακολουθεί μια βαθμιαία ανοδική πορεία ενώ στο τέλος του 2018 ανήλθε στις €23.800, στα προ δηλαδή κρίσης επίπεδα.

Ωστόσο, σημαντικό και ανησυχητικό στοιχείο αποτελεί το γεγονός πως το ποσοστό αποταμίευσης των κυπριακών νοικοκυριών παραμένει αρνητικό από το 2013 και εντεύθεν. Σύμφωνα με τα πιο πρόσφατα στατιστικά δεδομένα στο τέλος του 2017 το ποσοστό αποταμίευσης των κυπριακών νοικοκυριών ανήλθε στο -3,1% (για το 2018 και 2019 δεν υπάρχουν ακόμα στοιχεία), που αποτελεί αρνητική πρωτιά για τη χώρα μας ανάμεσα στις υπόλοιπες χώρες της ΕΕ. Αυτή η αρνητική πρωτιά αναφέρεται και στην εξαμηνιαία έκθεση της Κομισιόν για το 2019 σε σχέση με την Κύπρο. Επομένως, η Κομισιόν σημειώνει πως για να καλύψουν την εξυπηρέτηση

¹⁶ <http://worldpopulationreview.com/countries/cyprus-population/>

¹⁷ Για τις αρνητικές επιπτώσεις της υπογεννητικότητας στην Κύπρο δες: <https://www.youtube.com/watch?v=F9ymTEAJygo&feature=youtu.be>

του χρέους τους, τα νοικοκυριά θα πρέπει να αυξήσουν τις αποταμιεύσεις τους.¹⁸

Ακόμα, τα κυπριακά νοικοκυριά τα χρόνια της τραπεζικής κρίσης του 2013 μέχρι και σήμερα παρουσίασαν την μεγαλύτερη μείωση καθαρών περιουσιακών στοιχείων σε όλη την ΕΕ (για την Ελλάδα δεν υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία). Ενδεικτικά σημειώνεται πως στην Κύπρο το ποσοστό των περιουσιακών στοιχείων ως προς το διαθέσιμο εισόδημα το 2013 ήταν στο 175%, ενώ στο τέλος του 2017 ανήλθε στο 161%.

Ένα εξίσου ανησυχητικό στοιχείο είναι το γεγονός πως με βάση τα δεδομένα της Eurostat το ετήσιο διάμεσο καθαρό εισόδημα για τις ηλικίες μεταξύ 24 ετών έως 54 ανέρχεται στα €13.237 που αντιστοιχεί σε περίπου €1.100 το μήνα. Εάν αναλογιστούμε πως τα ενοίκια για διαμέρισμα ενός υπνοδωματίου στη Λευκωσία αλλά και στη Λεμεσό ξεκινούν από €550 περίπου (στην καλύτερη περίπτωση), είναι ξεκάθαρο πως για ένα νέο που αρχίζει τη ζωή του και την επαγγελματική του καριέρα σήμερα, πολύ δύσκολα θα μπορέσει να ξεφύγει από το πατρικό του σπίτι. Εάν ακόμα πάρει την απόφαση να κάνει το δικό του νοικοκυριό, τότε με €1.100 και €550 ενοίκιο, θα του απομένουν €550 που είναι πολύ πιο κάτω από το καθαρό εισοδηματικό όριο των €800 που θέτει η Κεντρική Τράπεζα της Κύπρου για μια αξιοπρεπή διαβίωση. Επιπλέον, με ένα υπόλοιπο €550 πως θα μπορέσει ο νέος αυτός από τη μια να αποταμιεύει και από την άλλη να διαβιώνει ικανοποιώντας τις βασικές του ανάγκες; Επομένως, η καθήλωση των μισθών τα τελευταία έτη απαντά και στο ερώτημα γιατί η Κύπρος έχει το πλέον αρνητικό ποσοστό αποταμίευσης στην ΕΕ, αλλά και από τα πιο χαμηλά ποσοστά υπογεννητικότητας τόσο εντός της ΕΕ όσο και παγκοσμίως.

Φτώχεια και κοινωνικός αποκλεισμός

Όσο αφορά τους δείκτες φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού για την περίπτωση της Κύπρου παρουσιάζονται σαφώς αυξημένοι από το 2014 και ύστερα. Με βάση τα στοιχεία της Στατιστικής Υπηρεσίας το 2015 ένα ποσοστό της τάξεως του 28,9% βρισκόταν σε κίνδυνο φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού. Σε απόλυτους αριθμούς αυτό αναλογούσε σε 244.000 άτομα σε σχέση με 27,4% ή 234.000 άτομα το 2014. Το αντίστοιχο ποσοστό της ΕΕ για το 2015 ήταν στο 23,7%.

Σύμφωνα με τα στοιχεία της Στατιστικής Υπηρεσίας η πιο ευάλωτη ομάδα ήταν μέχρι το 2012 τα άτομα 65 ετών και πάνω. Ωστόσο, από το 2013 και μετέπειτα τα δεδομένα ανατράπηκαν με την πιο ευάλωτη ηλικιακή ομάδα να είναι από 18 με 64 ετών. Παράλληλα, το ποσοστό των ατόμων μεταξύ 18 με 64 ετών που ήταν εκτεθειμένο σε κίνδυνο φτώχειας και κοινωνικού

¹⁸ Δες σελ. 46

https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/file_import/2019-european-semester-country-report-cyprus_el.pdf

αποκλεισμού από 25,8% που ήταν το 2012 ανέβηκε στο 30,5% στο τέλος του 2015.

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα έρευνας της Στατιστικής Υπηρεσίας για το 2015, ποσοστό 16,2% του πληθυσμού της Κύπρου διέμενε σε νοικοκυριά με εισόδημα κάτω του ορίου φτώχειας δηλαδή κάτω από €8.276 ανά άτομο. Το 2014 το αντίστοιχο ποσοστό ήταν 14,4% και το όριο ήταν €8.640 ανά άτομο. Τα πιο πάνω ποσοστά για την Κύπρο αντιστοιχούν σε πληθυσμό 136.899 ατόμων για το 2015 και 123.190 ατόμων το 2014.

Στο τέλος του 2018 το ποσοστό που βρισκόταν σε κίνδυνο φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού στην Κύπρο ήταν στο 23,9% από 25,2% το 2017. Το αντίστοιχο ποσοστό για το 2018 στην ΕΕ, ήταν στο 21,7%.

Θα πρέπει να τονισθεί σε αυτό το σημείο πως οι κοινωνικές μεταβιβάσεις βοήθησαν σημαντικά στο να περιοριστεί η διεύρυνση των ποσοστών όσο αφορά την φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό. Ενδεικτικά σημειώνεται πως πριν τις κοινωνικές μεταβιβάσεις το ποσοστό του πληθυσμού που βρισκόταν στο όριο της φτώχειας ή του κοινωνικού αποκλεισμού ανερχόταν το 2015 στο 38,8% ενώ το 2018 ήταν στο 36,9%.

Δείκτες Διακυβέρνησης

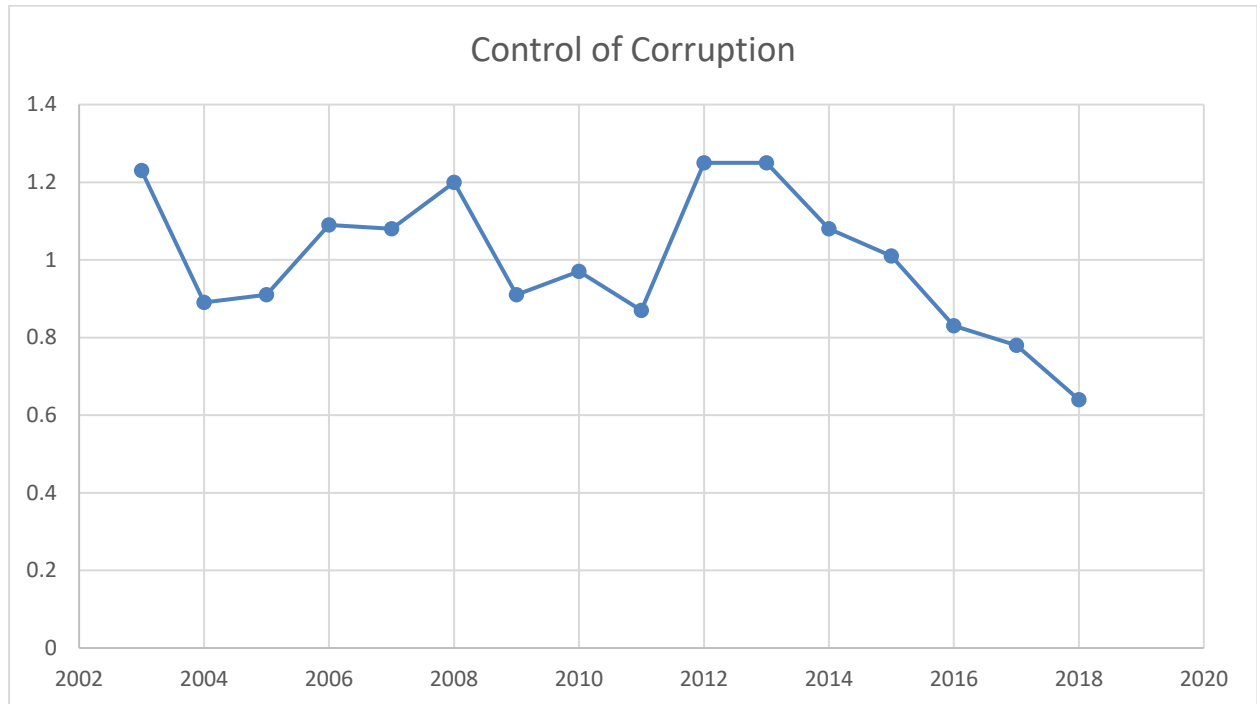
Όπως αναφέρθηκε και στην αρχή της παρούσας μελέτης η ανάπτυξη δεν πρέπει να περιορίζεται απλά και μόνον στην αύξηση του ΑΕΠ μιας χώρας αλλά και στη βελτίωση σημαντικών κοινωνικών και οικονομικών δεικτών όπως αναλύθηκαν πιο πάνω. Η τρίτη πτυχή μιας επιτυχημένης ανάπτυξης σε μια οικονομία που θέλει να ονομάζεται σύγχρονη είναι και η θετική πορεία στους δείκτες διακυβέρνησης της όπως είναι η διαφθορά, το Κράτος δικαίου και η αποδοτικότητα της εκάστοτε κυβέρνησης. Δυστυχώς, και σε αυτή την περίπτωση η Κύπρος διολίσθησε σημαντικά με το πλέον ανησυχητικό στοιχείο να έχει να κάνει με την επιδείνωση του δείκτη διαφθοράς.

Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός πως με βάση τους Δείκτες Διακυβέρνησης της Παγκόσμιας Τράπεζας, η Κύπρος μεταξύ 2013 με 2018 ήταν «πρωταθλήτρια» στην αύξηση της διαφθοράς ανάμεσα σε όλα τα κράτη της ΕΕ.¹⁹ Συγκεκριμένα, όπως καταδεικνύεται και από τη γραφική παράσταση

¹⁹ Με βάση τις μετρήσεις της Παγκόσμιας Τράπεζας για τους Δείκτες Διακυβέρνησης οι δείκτες κυμαίνονται από -2.5 σε +2.5, με -2.5 να μεταφράζεται στον μεγαλύτερο βαθμό διαφθοράς σε μια χώρα, και το +2.5 σε απόλυτη διαφάνεια. Με βάση τους ορισμούς: Ο δείκτης μέτρησης της διαφθοράς - "Reflects the perception of the extent to which public power is exercised for private gains, including both petty and grand form of corruption, as well as "capture" of the state by elites and private interests". Ο δείκτης μέτρησης του κράτους δικαίου - "Reflects perceptions of the extent to which agents have confidence in and abide by the rules of society and in particular the quality of contract enforcement, and the courts, as well as the likelihood of crime and violence". Τέλος, ο δείκτης της αποδοτικότητας της κυβέρνησης - "Reflects perceptions of the quality of public services,

(γράφημα 1) ο δείκτης διαφθοράς στην Κύπρο παρουσίασε μείωση από 1,25 το 2013 στο 0,64 στο τέλος του 2018. Αυτό μεταφράζεται σε μια μείωση γύρω στο 54%. Όσο αφορά τον δείκτη του Κράτους δικαίου για την ίδια υπό αναφορά περίοδο από 1,25 μειώθηκε στο 0,64, η αλλαγή ήταν ανάλογη (54%) της τάξεως του 38% (γράφημα 2). Παράλληλα, για την αποδοτικότητα της κυβέρνησης ο δείκτης μειώθηκε κατά 48%, από 1,37 στο 0,92 (γράφημα 3).

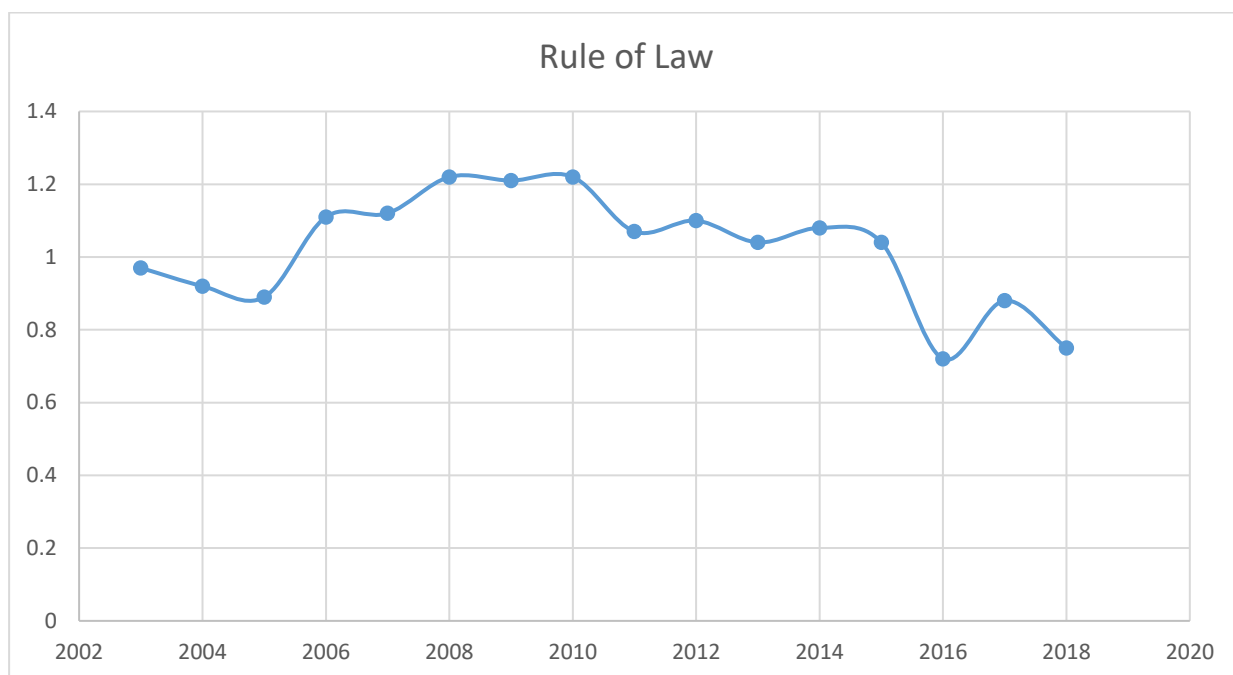
Γράφημα 1

Πηγή: World Bank Governance Indicators

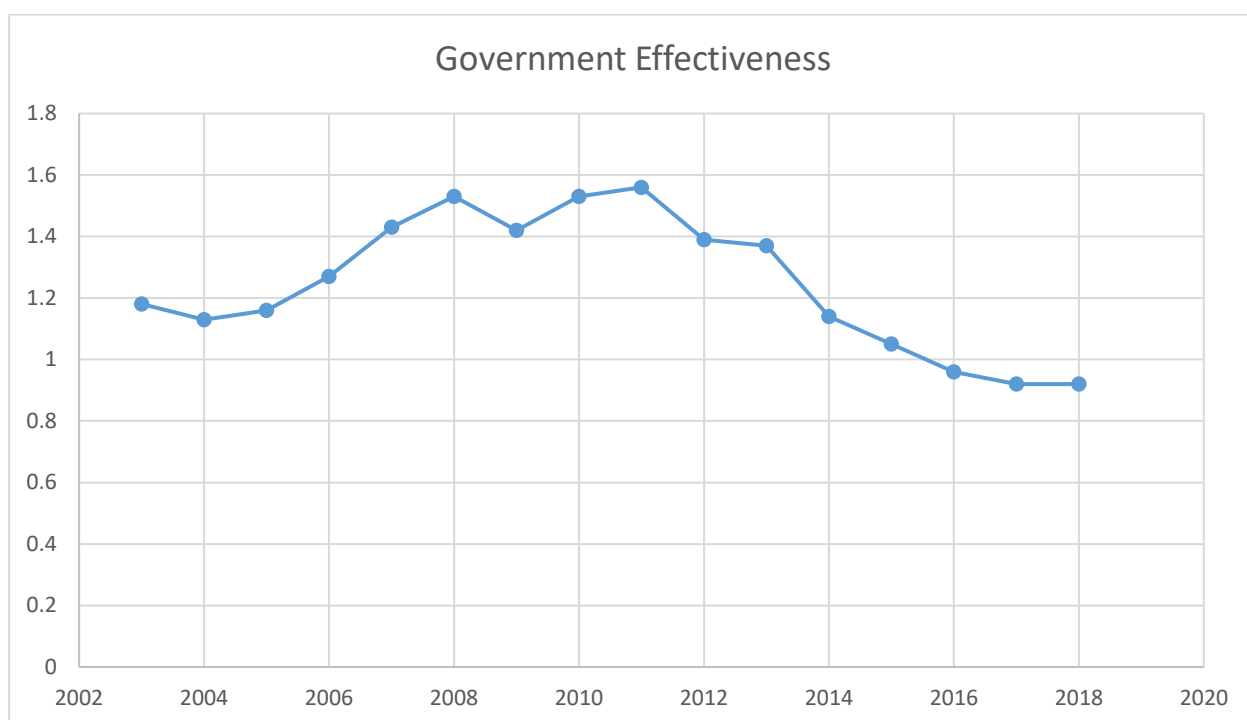
the quality of civil service and the degree of its independence from political pressures, the quality of policy formulation and implementation and the credibility of the government's commitment to such policies".

Γράφημα 2

Πηγή: World Bank Governance Indicators

Γράφημα 3

Πηγή: World Bank Governance Indicators

Τα δεδομένα της Παγκόσμιας Τράπεζας για την Κύπρο όπως ξεκάθαρα καταδεικνύονται από τα πιο πάνω γραφήματα είναι λίγο πολύ τραγικά. Οι επιδόσεις των δεικτών διακυβέρνησης παρουσιάζουν μια αρνητική και

ελεύθερη πτώση για την πενταετία 2013 με 2018 και εάν αναλογιστούμε τα πρόσφατα σκάνδαλα που ήλθαν στο φως της δημοσιότητας το 2019, η αρνητική αυτή πορεία αναμένεται ότι θα χειροτερεύσει. Επιπλέον, εάν παρατηρήσουμε από την αρχή του 2003, όπου ξεκινούν οι μετρήσεις της Παγκόσμιας Τράπεζας μέχρι και σήμερα, η επιδείνωση της διαφθοράς, του Κράτους δικαίου και της αποδοτικότητας της εκάστοτε κυβέρνησης είναι πέραν από εμφανής.

Συγκεντρωτικά Αποτελέσματα

Δημόσιο Χρέος	Πάνω από 100% του ΑΕΠ την περίοδο του 2013 με 2016. Το β' τρίμηνο του 2019 βρισκόταν στο 107,2%
Ιδιωτικό Χρέος	Στο 353,3% του ΑΕΠ το 2015. Στο τέλος Σεπτεμβρίου του 2018 μειώθηκε στο 215,4%
Ανεργία	Αποκλιμάκωση από 16,1% το 2014 στο 7,7% το Νοέμβριο του 2019. Ραγδαία άνοδος όμως της εν μέρη και στη βάση συμβολαίων εργασίας.
ΜΕΔ	Από €27 δις ή 47,8% στο τέλος του 2014, ανέρχονται στα €9,6 δις ή 30% στο τέλος Ιουλίου του 2019. Ωστόσο, η μεγαλύτερη μείωση περίπου €7 δις, σημειώθηκε μετά το κλείσιμο του Συνεργατισμού.
Μισθοί + Ενοίκια	Οι μισθοί βρίσκονται καθηλωμένοι από τη διάρκεια της κρίσης μέχρι και σήμερα, συγκριτικά με τις αυξήσεις ενοικίων διαμερισμάτων που παρουσίασαν από το 2015 και μετέπειτα ραγδαία άνοδο.
Ανισότητες	Διεύρυνση κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης. Σημειώθηκε η μεγαλύτερη αύξηση εισοδηματικών ανισοτήτων εντός της ΕΕ. Σήμερα βρίσκονται σε επίπεδα 2011.
Υπογεννητικότητα	Πολύ ανησυχητικό πρόβλημα. Στο 1,3 το ποσοστό γονιμότητας ενώ για την αναπλήρωση του πληθυσμού μιας χώρας χρειάζεται ένα ποσοστό 2,1 και άνω.

Φτώχεια + Κοινωνικός
Αποκλεισμός

Το 2015 ένα ποσοστό της τάξεως του 28,9% του πληθυσμού βίωνε φτώχεια και κοινωνικό αποκλεισμό. Στο τέλος του 2018 το ποσοστό μειώθηκε στο 23,9%.

Δείκτες Διακυβέρνησης

Ραγδαία επιδείνωση στη διαφθορά, το Κράτος δικαίου και την αποδοτικότητα της κυβέρνησης για την περίοδο 2013 με 2018. Η μεγαλύτερη αύξηση διαφθοράς εντός της ΕΕ.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Σε γενικές γραμμές και με βάση την πιο πάνω ανάλυση και παράθεση των δεδομένων η δημοσιονομική προσαρμογή όπως αυτή εφαρμόστηκε στην Κύπρο μέσω του Μνημονίου Συναντίληψης με την Τρόικα δεν κατάφερε να φέρει τα αναμενόμενα αποτελέσματα σε σχέση με τη μείωση του δημοσίου χρέους ως προς το ΑΕΠ. Και αυτό παρά τον σημαντικό περιορισμό των κρατικών δαπανών ιδιαίτερα στο δημόσιο τομέα. Το δημόσιο χρέος παραμένει σε υψηλά επίπεδα και πέραν του 100%. Επομένως, χρειάζεται ιδιαίτερη προσοχή ώστε να παραμείνει το δημόσιο χρέος σε πορεία μακροπρόθεσμης βιωσιμότητας.

Όμως, πέραν του δημοσίου χρέους τα μέτρα λιτότητας που εφαρμόστηκαν με τη σύναψη του Μνημονίου είχαν αναμφίβολα και κοινωνικό-οικονομικές επιδράσεις. Ειδικότερα, η ανεργία μπορεί να παρουσιάζεται μειωμένη και σε πορεία σημαντικής αποκλιμάκωσης, αφού από το ανώτατο σημείο του 16% είναι σήμερα στο 7,7%, ωστόσο αυτό ήταν και αποτέλεσμα της κατακόρυφης αύξησης της ευέλικτης και εν μέρη εργασίας για πολλούς συνανθρώπους μας. Ιδιαίτερα ανησυχητικό στοιχείο αποτελεί και το γεγονός πως ένα σημαντικό ποσοστό των νέων μας της τάξεως του 13% στο τέλος του 2018 παραμένει ανενεργό όσο αφορά την αγορά εργασίας. Επιπλέον, τα νοικοκυριά και οι μικρομεσαίες επιχειρήσεις συνεχίζουν να είναι υπερχρεωμένες.

Παρά την ανοδική πορεία του ΑΕΠ στο 4% η μείωση στα ΜΕΔ δεν ήταν και η ανάλογη κάτι που πρέπει να προβληματίσει. Έξι και πλέον χρόνια μετά την τραπεζική κρίση του 2013 το πρόβλημα έπρεπε να είχε επιλυθεί εδώ και αρκετό καιρό.²⁰ Και ας μη ξεχνάμε πως η μεγαλύτερη μείωση στα ΜΕΔ επήλθε με την πώληση του Συνεργατισμού και την μεταφορά των 7 περίπου δις ΜΕΔ στην ΚΕΔΙΠΕΣ. Το πρόβλημα επομένως δεν επιλύθηκε.

Παράλληλα, οι εγκληματικές ενέργειες μιας μερίδας τραπεζιτών σε συνάρτηση με την επίσης πρωτόγνωρη απόφαση του Eurogroup του Μαρτίου του 2013, είχαν και έχουν επιφέρει σημαντικό πλήγμα, ιδιαίτερα στον ιδιωτικό τομέα. Ποιος νοήμον άνθρωπος θα μπορούσε να αποδεχτεί πως οι καταθέσεις δεκαετιών για πολλούς εργαζομένους, αλλά και το αποθεματικό και το κεφάλαιο κίνησης των επιχειρήσεων, θα χανόταν εν μια νυχτί, ενώ τα δάνεια θα παρέμειναν αναλλοίωτα; Η απλή λογική θα έλεγε πως με το ίδιο ποσοστό που απομειώθηκαν οι καταθέσεις κάποιων δανειοληπτών και επιχειρήσεων, θα έπρεπε να είχαν απομειωθεί και τα δάνεια τους, ακριβώς για να εξισορροπηθούν οι τραπεζικοί λογαριασμοί. Θα έπρεπε δηλαδή να εφαρμοζόταν μια αναπροσαρμογή μεταξύ των δανείων και των καταθέσεων τους. Ασφαλώς και τα δάνεια κάποιων είναι οι καταθέσεις των άλλων, αλλά όταν οι καταθέσεις κουρεύονται και

²⁰ Για μια ολιστική προσέγγιση της επίλυσης του προβλήματος των ΜΕΔ δες μελέτη Α. Θεοφάνους με ομάδα εργασίας, «Η Αποτελεσματική Αντιμετώπιση του Προβλήματος των μη Εξυπηρετούμενων Δανείων», Κυπριακό Κέντρο Ευρωπαϊκών και Διεθνών Υποθέσεων, 3/2014, Οκτώβριος, 2014.

μετατρέπονται τα δάνεια σε μη εξυπηρετούμενα, υπάρχει μια ανισορροπία (γί' αυτό άλλωστε ονομάζεται τραπεζικός ισολογισμός. Ας μην ξεχνάμε πως όλα στα οικονομικά είναι συγκοινωνούνται δοχεία). Και μπορεί οι εμπορικές τράπεζες να προχώρησαν σε πωλήσεις ΜΕΔ σε ξένα funds, όμως και εδώ το πρόβλημα παραμένει καθώς με αυτές τις κινήσεις τα ΜΕΔ φεύγουν από τους τραπεζικούς ισολογισμούς, αλλά παραμένουν στην κοινωνία ως δαμόκλειος σπάθη πάνω από τα νοικοκυριά, τις μικρομεσαίες επιχειρήσεις και την οικονομία ευρύτερα.

Παράλληλα, τα μέτρα λιτότητας της Τρόικα όπως εφαρμόστηκαν στην περίπτωση της Κύπρου (αλλά και σε άλλες χώρες τόσο της Ευρώπης όσο και της Λατινικής Αμερικής), είχαν στο επίκεντρο τους τη λεγόμενη εσωτερική υποτίμηση. Δηλαδή, το πάγωμα μισθών στον δημόσιο τομέα και τις έμμεσες μειώσεις μισθών στον ιδιωτικό τομέα, ο οποίος πλήγηκε και στον μεγαλύτερο βαθμό, καθώς χιλιάδες επιχειρήσεις όπως προαναφέρθηκε έβαλαν λουκέτο, ως αποτέλεσμα του κουρέματος καταθέσεων. Ο απώτερος στόχος της εσωτερικής υποτίμησης για μια χώρα είναι η ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας της. Δυστυχώς, ακόμα και σε αυτό το κομμάτι η Κύπρος έχει αποτύχει την περίοδο της εφαρμογής του Μνημονίου, καθώς η ανταγωνιστικότητα της οικονομίας δεν βελτιώθηκε αλλά διολίσθησε.

Για την ιστορία αναφέρεται πως με βάση τους δείκτες ανταγωνιστικότητας της Παγκόσμιας Τράπεζας ("Doing Business"), η Κύπρος στο τέλος του 2013 βρισκόταν στη 36^η θέση της παγκόσμιας κατάταξης, ενώ στο τέλος του 2016 η ανταγωνιστικότητα της χώρας «έπεσε» στη 47^η θέση. Σήμερα, στο τέλος του 2019 βρίσκεται στη 57^η της παγκόσμιας κατάταξης. Επομένως, παρά την εσωτερική υποτίμηση, η ανταγωνιστικότητα όχι μόνον δεν βελτιώθηκε αλλά παρουσίασε επιδείνωση, ενώ οι μισθοί παρέμειναν καθηλωμένοι. Ακόμα, τα ενοίκια αυξάνονται συνεχώς οδηγώντας όπως είναι φυσικό σε αφόρητες πιέσεις τα μεσαία και χαμηλά εισοδηματικά στρώματα. Γι' αυτό το λόγο χρειάζονται επιτακτικά στοχευμένες πολιτικές όπου θα αμβλύνουν τις σημαντικές αυτές στρεβλώσεις και ανισορροπίες στην αγορά εργασίας και την κοινωνία.

Η ανταγωνιστικότητα μιας χώρας όπως άλλωστε επαληθεύτηκε και στην περίπτωση της Κύπρου, δεν κερδίζεται μέσα από τις μειώσεις μισθών, αλλά μέσα από αποδοτικές και παραγωγικές επενδύσεις τόσο του ιδιωτικού όσο και του δημόσιου τομέα. Άλλωστε, εάν μέσα από τη συρρίκνωση του μισθολογίου, κερδιζόταν η ανταγωνιστικότητα μιας οικονομίας, τότε οι οικονομίες της Σκανδιναβίας δεν θα ήταν από τις πιο ανταγωνιστικές παγκοσμίως αλλά από τις χειρότερες. Αντιθέτως, η ανταγωνιστικότητα μιας οικονομίας αναβαθμίζεται όταν οι ιδιωτικές επενδύσεις διαχέονται μέσα από διαφανείς διαδικασίες, σε ολόκληρη την κοινωνία στη βάση ενός win-win αποτελέσματος και όχι στη βάση ενός zero-sum game.

Και εδώ εισέρχεται και ο ρόλος των πανεπιστημίων και ιδιαίτερα της ιδιωτικής πανεπιστημιακής εκπαίδευσης. Η κυβέρνηση και κατ' επέκταση το Κράτος θα πρέπει να επικεντρωθεί στο πως θα εξισορροπήσει, την τεράστια

ανισορροπία δαπανών μεταξύ ιδιωτικής και δημόσιας ανώτατης εκπαίδευσης. Όπως είναι καλά γνωστό εδώ και δεκαετίες επικρατεί μια άνιση μεταχείριση του Κράτους υπέρ των δημόσιων πανεπιστημίων (όσο αφορά τις δαπάνες), και εναντίον των ιδιωτικών πανεπιστημίων, τα οποία υπενθυμίζεται λειτουργούν και παράγουν έρευνα τις πιο πολλές φορές στη βάση ιδίων πόρων.²¹ Αυτός ο εξορθολογισμός στην κατανομή των δαπανών θα δώσει και την ανάλογη δυναμική όσο αφορά την έρευνα και την καινοτομία στον τόπο μας, κάτι άλλωστε που θεωρείται μονόδρομος και για την ίδια την ΕΕ.

Επιπλέον, η καθήλωση των μισθών σε υποτονικά επίπεδα έχει αρνητικές προεκτάσεις και σε μια σειρά μεταβλητών όπως είναι η υπογεννητικότητα και οι αποταμιεύσεις. Η Κύπρος παραμένει η μόνη χώρα στην ΕΕ, με αρνητικό πρόσημο στις αποταμιεύσεις, παρά την αύξηση του διαθέσιμου εισοδήματος τα τελευταία έτη, κάτι που επίσης θα πρέπει να προβληματίσει. Λόγω ακριβώς της χειροτέρευσης της οικονομικής θέσης, το ποσοστό υπογεννητικότητας μεταξύ των νέων μας συνεχίζει να είναι από τα πιο υψηλά παγκοσμίως. Ακόμα μια αρνητική πρωτιά έχει να κάνει με την μείωση της καθαρής περιουσιακής αξίας των κυπριακών νοικοκυριών, η οποία βρίσκεται σε φθίνουσα πορεία έξι και πλέον έτη μετά την τραπεζική κρίση και παρά την ανάκαμψη του ΑΕΠ. Το πιο πάνω σημείο σχετίζεται άμεσα με τις πολιτικές αναδιαρθρώσεων που ακολουθούν τα τραπεζικά ιδρύματα, για να τιθασεύσουν τα μη Εξυηρητούμενα Δάνεια.

Όλα τα δεδομένα συνηγορούν πως η ανοδική πορεία που ακολούθησε η κυπριακή οικονομία τα τελευταία έτη και που αντικατοπτρίζεται μέσα από την αύξηση του ΑΕΠ δεν διαχέεται ισότιμα αλλά συνεχίζουν να υπάρχουν σημαντικές δυσχέρειες για μια μεγάλη μερίδα εργαζομένων. Επομένως, είναι ανάγκη όπως υπάρξει ένας ενδεδειγμένος και ειλικρινής διάλογος μεταξύ εργαζομένων, εργοδοτών και Κράτους στη βάση ενός νέου κοινωνικού συμβολαίου, διαφορετικά οι πιέσεις για πολλά κοινωνικά σύνολα θα συνεχίσουν να υφίστανται με κίνδυνο να διαταραχθεί περαιτέρω ο κοινωνικός ιστός της χώρας.

Τέλος, τι να πούμε για τους δείκτες διακυβέρνησης.. Απλά θα δανειστώ μια παράγραφο από το εξαιρετικό βιβλίο του καθηγητή Ιστορίας στο London School of Economics και στο Harvard Νιάλ Φέργκιουσον, με τίτλο «Ο Μεγάλος Εκφυλισμός: Πως παρακμάζουν οι θεσμοί και πεθαίνουν οι οικονομίες». Ο Φέργκιουσον αναφέρει μεταξύ άλλων.. «Οι χώρες φτάνουν σε κατάσταση στάσιμου κράτους, όπως υποστήριξε και ο Άνταμ Σμίθ, "όταν οι νόμοι και οι θεσμοί" τους εκφυλίζονται μέχρι σημείου που η προσοδοθηρία των ελίτ κυριαρχεί στο οικονομικό και πολιτικό γίγνεσθαι [...] Το δημόσιο χρέος - δεδηλωμένο και υπονοούμενο - έχει γίνει το μέσο

²¹ Για μια περιεκτική ανάλυση του θέματος δες Θεοφάνους, Α. «Η σημασία της μετατροπής της Κύπρου σε περιφερειακό ακαδημαϊκό και ερευνητικό κέντρο μετά την οικονομική κρίση: Προκλήσεις και περιορισμοί», Σειρά Κειμένων Πολιτικής, 4/2017 Κυπριακό Κέντρο Ευρωπαϊκών και Διεθνών Υποθέσεων, Πανεπιστήμιο Λευκωσίας.

με το οποίο η παλαιότερη γενιά ζει σε βάρος των νέων και των αγέννητων. Το ρυθμιστικό πλαίσιο έχει γίνει τόσο δυσλειτουργικό ώστε να αυξάνει την ευπάθεια του συστήματος. Οι δικηγόροι, που σε μια δυναμική κοινωνία μπορεί να είναι επαναστάτες, μεταβάλλονται σε μια στάσιμη κοινωνία σε παράσιτα. Η δε κοινωνία των πολιτών μαραζώνει σε μια νεκρή ζώνη μεταξύ των εταιρικών συμφερόντων και μεγάλου κράτους». Διαβάζοντας κάποιος την πιο πάνω παράγραφο μπορεί αμέσως να κάνει τον συνειρμό του για την κυπριακή πραγματικότητα. Αυτή η παράγραφος εμπεριέχει ολόκληρες τις παθογένειες της οικονομίας του τόπου μας, η οποία παραπαίει δυστυχώς μεταξύ ενός κομματικού παρασιτισμού και των ιδιωτικών συμφερόντων μιας διαπλεκόμενης πολιτικής και οικονομικής ελίτ.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Alesina, A., Perotti, R., 1995. Fiscal expansions and adjustments in OECD countries. *Econ. Pol.* 10, 205–248.
- Alesina, A., Ardagna, S., 1998. Tales of fiscal adjustment. *Econ. Pol.* 27, 489–545.
- Biggs, A.G., Hasset, K.A., Jensen, M., 2010. A guide for deficit reduction in the United States based on historical consolidations that worked.
- Blanchard, O. and Leigh, D. "Growth Forecast Errors and Fiscal Multipliers", IMF Working Paper, Jan.2013.
- Górnicka, L., Kamps, C., Köster, G., and Leiner-Killinger, N. "Learning about fiscal multipliers during the European sovereign debt crisis: evidence from a quasi-natural experiment", ECB Working Paper Series, No. 2154, May 2018.
- Kaplanoglou, G. & Rapanoos, V. "Evolutions in Consumption, Inequality and Poverty in Greece: The impact of the Crisis and Austerity Policies", *The Review of Income and Wealth*, Series 64, No.1, March 2018.
- McDermott, J., Wescott, R., 1996. An empirical analysis of fiscal adjustments. *IMF Staff Pap.* 43, 725–753.
- Mitrakos, T. "Inequality, Poverty and Social Welfare in Greece: Distributional Effects of Austerity", *Hellenic Studies*, Vol. 22, No. 1, Spring/2014.
- Nordhaus, W. and Tobin, J. (1973) "Is Growth Obsolete?" in *The Measurement of Economic and Social Performance*, National Bureau of Economic Research, 1973.
- Nourry, M. (2008) "Measuring sustainable development: Some empirical evidence for France from eight alternative indicators", *Ecological Economics*, 67 (3): 441-456.
- Perez, A. & Matsaganis, M. "The Political Economy of Austerity in Southern Europe", *New Political Economy*, Vol. 23, No. 2, 192 – 207.
- Osberg, L. and Sharpe, A. (2002) "An index of economic well-being for selected countries", *Review of Income and Wealth*, September.
- Savage, M., Callan, T., Nolan, B. and Colgan, B. "The Great Recession, Austerity and Inequality: Lessons from Ireland", *The Review of Income and Wealth*, Series 65, No. 2, June 2019.

Stiglitz, J., Sen, A., and Fitoussi, J.P - Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress.

World Bank (2006) "Where is the Wealth of Nations? Measuring Capital in the 21st Century", The World Bank, Washington D.C.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Θεοφάνους, Α. με ομάδα εργασίας, «Η Αποτελεσματική Αντιμετώπιση του Προβλήματος των μη Εξυπηρετούμενων Δανείων», Κυπριακό Κέντρο Ευρωπαϊκών και Διεθνών Υποθέσεων, 3/2014, Οκτώβριος, 2014.

Θεοφάνους, Α. «Η σημασία της μετατροπής της Κύπρου σε περιφερειακό ακαδημαϊκό και ερευνητικό κέντρο μετά την οικονομική κρίση: Προκλήσεις και περιορισμοί», Σειρά Κειμένων Πολιτικής, 4/2017, Κυπριακό Κέντρο Ευρωπαϊκών και Διεθνών Υποθέσεων, Πανεπιστήμιο Λευκωσίας.

Μούσουλος, Σ. «Στα Άδυτα της Οικονομικής Κρίσης στην Κύπρο», Εκδόσεις Επιφανίου.

Σαρμά, Ρ. «Πως πετυχαίνουν τα έθνη», διαΝΕΟσις.

Φέργκιουσον, Ν. «Ο Μεγάλος Εκφυλισμός: Πως παρακμάζουν οι θεσμοί και πεθαίνουν οι οικονομίες», Εκδόσεις Παπαδόπουλος.

Young people aged 15-24 neither in employment nor in education and training, online access [18 of January 2020]

https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=lfsl_neet_a&lang=en

Part-time employment and temporary contracts, online access [18 of January 2020]

https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=lfsl_pt_a&lang=en

Private sector debt, consolidated - % of GDP, online access [18 of January 2020]

<https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tipspd20/default/table?lang=en>

World Population Review, online access [18 of January 2020]

<http://worldpopulationreview.com/countries/cyprus-population/>

**ΚΥΠΡΙΑΚΟ ΚΕΝΤΡΟ
ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΚΑΙ
ΔΙΕΘΝΩΝ ΥΠΟΘΕΣΕΩΝ**

UNIVERSITY *of* NICOSIA

1993-2020 ΕΙΚΟΣΙΕΠΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΑΝΑΛΥΣΗΣ